

від 27.10.2009 №1252. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua/>

10. Запатріна І.В. Розвиток системи державного капітального інвестування в Україні / І.В. Запатріна // Фінанси України. – 2009. – №4. – С. 53–64.

11. Ніколаєв В.П. Удосконалення управління державними програмами (на прикладі житлово-комунальної галузі) / В.П. Ніколаєв,

Ю.Я. Антонюк // Науковий вісник Національного університету ДПС України. – 2008. – №2 (41). – С. 100–106.

12. Зміни до Правил складання паспортів бюджетних програм, звіту про їх виконання, а також здійснення оцінки ефективності бюджетних програм: Наказ Міністерства фінансів України. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua/>

М.В. ПАНАСЮК,
аспірантка, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана

Теоретичні засади фінансової діагностики

У статті розкрито сутність понять «діагностика» та «фінансова діагностика». Визначено відмінні риси фінансової діагностики і фінансового аналізу. Розроблено та запропоновано етапи проведення фінансової діагностики підприємства. Зазначені основні завдання та принципи здійснення фінансової діагностики.

Ключові слова: діагностика, фінансова діагностика, аналіз, фінансовий аналіз, діагностика банкрутства.

В статье раскрыта суть понятий «диагностика» и «финансовая диагностика». Определены отличительные черты финансовой диагностики и финансового анализа. Разработаны и предложены этапы проведения финансовой диагностики предприятия. Указаны основные задачи и принципы осуществления финансовой диагностики.

Ключевые слова: диагностика, финансовая диагностика, анализ, финансовый анализ, диагностика банкротства.

The essence of such concepts as «diagnostics» and «financial diagnostics» were regarded in the paper. The distinctive features of financial diagnostics and financial analysis were determined. The stages of company financial diagnostics were developed and proposed. Basic tasks and principles of financial diagnostics were pointed out.

Keywords: diagnostics, financial diagnostics, analysis, financial analysis, bankruptcy diagnostics.

Постановка проблеми. Сучасність і постійні зміни в умовах існування підприємства вимагають особливої уваги до проблеми забезпечення їх фінансової стійкості організацій як умови ефективного функціонування та подальшого динамічного розвитку.

Фінансова діагностика дозволяє своєчасно розпізнавати проблемні місця в діяльності підприємства та вдосконалити процеси управління фінансами: зміцнення фінансової стійкості та платоспроможності, максимізації прибутку, попередження кризи та банкрутства підприємства.

Взагалі не існує єдиного загального визначення поняття «фінансова діагностика», різні науковці-дослідники трактують його по-своєму, враховуючи ті чи інші його особливості, також дана категорія відноситься до малодосліджених у вітчизняній економічній та управлінській науці. Питання фінансової діагностики її основного змісту та завдань потребують значної уваги і глибшого вивчення. Дані аспекти визначили напрям подальшого дослідження та вибір наукової теми для статті.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. За результатами дослідження літературних джерел виявлено, що нині ще не склалося єдиного погляду на місце та роль фінансової діагностики і спостерігається обмеженість висвітлення в публікаціях змісту, завдань та методичного інструментарію її здійснення, яку окремі автори ототожнюють з економічним аналізом. Але завдяки дослідженням у різних галузях діагностика вивчалася самостійно як особливий пізнавальний процес. Вагомий внесок у розробку теоретичних та методичних засад оцінки фінансової діагностики підприємств внесли вітчизняні економісти: В. Андрущенко, В. Базилевич, М. Білик, В. Галасюк, В. Геєць Л. Костирко, О. Клементьєва, Л. Лігоненко, О. Мендрул, Є. Мних, О. Острівська, В. Савчук, В. Собко, О. Степурина, О. Терещенко, А. Турило, М. Чумаченко та ін.

Питання щодо забезпечення управлінських рішень та фінансової діагностики підприємств, які передбачають широке використання методів обробки фінансової інформації, досліджуються у працях зарубіжних науковців та практиків, зокрема: Дж. Аргенті, М.І. Баканова, І.Т. Балабанова, О.М. Волкова, Ж. Депалян, В. Ковальова, Б. Колосе, М.Н. Крейніної, Д.С. Молякова, В.П. Привалова, В.М. Родіонової, Н.О. Русак, Р.С. Сайфуліна, Г.В. Савицької, М.О. Федотової, А. Гропелі, Е. Нікбахта, Е. Хелферта, Дж. Хоріган та ін.

Мета статті – висвітлення змісту фінансової діагностики, систематизація основних підходів до її визначення, розгляд етапів проведення та призначення фінансової діагностики в управлінні підприємством.

Виклад основного матеріалу. У фінансово-економічних дослідженнях діагностика в широкому розумінні – це вивчення відхилень від нормального стану об'єкта діагностування, причин цих відхилень, їхньої тривалості.

Первинне походження та розуміння терміну «діагностика» трактується у перекладі з грецької як розпізнавання стану об'єкта за прямими та непрямыми ознаками. Діагностика передбачає визначення суті та особливостей проблеми на основі всеохоплюючого аналізу, застосовуючи певний набір принципів та методів його проведення.

Першим, хто ввів у словник економіста застосування поняття «діагностика» взагалі і «фінансова діагностика» зокрема, був професор Бернар Коллас із французького Університету Дофін (Париж).

Різні підходи до розуміння науковцями змісту поняття «діагностика» систематизовано у таблиці.

Як видно з таблиці, усталеного трактування сутності діагностики немає. Пропонується виділити такі концептуальні підходи до тлумачення поняття «діагностика».

1. Діагностика – тотожне поняття поняттю «фінансовий аналіз» або є його складовою частиною чи видом.

Такої позиції дотримуються А. Градов, Н. Данілочкіна, Г. Савицька, А. Шеремет, Р. Сайфулін, О. Коніна, І. Фаріон. У визначеннях даних науковців діагностика втрачає її головний зміст – забезпечення випереджаючого управління, що в свою чергу, значно звужує сферу діяльності діагностики. Описуючи фінансову діагностику, вони фактично ототожнюють цей процес з фінансовим аналізом, не визначаючи спеціальних функцій і

Науково-методичні підходи до розуміння економічної сутності діагностики різними науковцями

Автор	Підхід до розуміння сутності антикризового управління
Діагностика – тотожне поняття поняттю «фінансовий аналіз» або є його складовою частиною чи видом	
А. Градов, Н. Данілочкіна, Г. Савицька [1; 2; 3]	Є напрямом економічного аналізу, що дозволяє виявити характер порушення нормального ходу економічних процесів на підприємстві
А. Шеремет, Р. Сайфулін [4]	Розглядається в аспекті аналізу фінансового стану підприємства, який передбачає оцінку динаміки та структури статей бухгалтерського балансу, аналізу фінансової стійкості, ліквідності балансу, фінансових коефіцієнтів та системи критеріїв і методики оцінки незадовільної структури балансу неплатоспроможного підприємства
О. Коніна [5, с. 6]	Являється частиною фінансового аналізу, націлена на виявлення ступеня ризику та дозволяє виділити «больові точки» діяльності і представити можливі варіанти виходу з критичної ситуації
І. Фаріон [6, с. 8–9]	Є методом аналізу стану внутрішнього середовища організації, встановлення проблем та вузьких місць, які спричиняють відхилення та деформації об'єкта від норми чи цілі, виявлення потенційно сильних та слабких сторін, що впливають на формування та реалізацію ефективної стратегії організації
Діагностика – процес, спрямований на недопущення та уникнення появи кризових ситуацій суб'єкта господарювання	
В. Раппопорт [7]	Здійснення управлінської роботи з виявлення проблем і вузьких місць системи управління підприємством
Е. Короткова [8]	Встановлює, визначає ознаки, причини деформації і відхилень об'єкта від норми, тенденцій, задуму, цілі
Ф. Аунапу [9]	Є методом аналізу стану виробничої системи для виявлення й усунення в ній диспропорцій, що сприяють появі «вузьких місць», тобто «хвороб» виробничого організму»
А. Ковальов [10]	Являється видом фінансового аналізу, що націлений у першу чергу на виявлення якомога раніше різноманітних збоїв і недоліків у діяльності підприємства, потенційно небезпечних з погляду можливості настання банкрутства»
І. Бланк [11]	Забезпечує раннє виявлення ознак кризового розвитку підприємства і дозволяє прийняти оперативні заходи для їх нейтралізації. Дозволяє одержати найбільш розгорнуту картину кризового фінансового стану підприємства і конкретизувати форми і методи майбутнього його оздоровлення
Е.Зимін [12, с. 3]	Має на меті установити «хворі точки» фінансового механізму підприємств, прогнозувати на основі тенденцій, що спостерігаються, можливий розвиток подій, розробити необхідні управлінські рішення... основна задача діагностики фінансового стану підприємства полягає в постановці діагнозу його фінансового здоров'я і розробці заходів для оздоровлення
Діагностика, як процес підвищення ефективності управління підприємством	
М. Глазов [13, с. 23]	Визначає дисфункцію та труднощі, що деформують функціонування господарського об'єкта; установа їх причин, їх аналіз.
Г. Давидова., А. Беліков [14]	Є процесом виявлення можливих відхилень системи, що самоорганізується, (підприємства) від нормального режиму роботи, що характеризується визначеним рівнем ефективності і надійності. Вона спрямована на оцінку стану досліджуваних об'єктів в умовах неповної інформації з метою виявлення проблем у роботі підприємства і причин їхнього виникнення.
В. Савчук [15]	Інформує керівництво підприємства про ті негативні зміни, які відбулися на підприємстві за останній період часу».
Б. Коласс [16, с. 43]	Розглядати фінансове положення підприємства так, щоб виявити в динаміці симптоми явищ, які можуть затримати досягнення направленої мети і рішення задач, піддаючи небезпеки плановану діяльність. Це припускає здійснення корегуючих рішень і перегляд цілей і прогнозів
Л. Руденко [17]	Полягає в децентралізованій аналітичній обробці економічної інформації на основі використання ПЕОМ з метою розроблення ефективної фінансової стратегії корпорації

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

завдань власне діагностики як окремого етапу процесу управління. Причому в цих працях не розкривається сутність процесу діагностики, її завдання, відмінність від інших складових аналітичного процесу, а мова йде про аналіз і аудит фінансово-господарської діяльності підприємства.

2. Діагностика – процес, спрямований на недопущення та уникнення появи кризових ситуацій суб'єкта господарювання.

Відповідно до цього підходу вчені-економісти розглядали діагностику також як частину фінансового аналізу, але націлену на вивчення ступеня ризику настання кризи на підприємстві. В більшій мірі ця позиція відбиває зміст одного з видів фінансової діагностики – діагностики банкрутства. П. Табурчак, В. Тумі стверджують, що між діагностикою та аналізом можна поставити знак рівності. Вони розглядали діагностику банкрутства як вид фінансового аналізу, що націлений насамперед на виявлення різних збоїв у діяльності підприємства, потенційно небезпечних з погляду імовірності настання банкрутства [18, с. 6].

3. Діагностика як процес підвищення ефективності управління підприємством.

Зміст даного підходу полягає в більш детальному розгляді сфери використання діагностики в рамках управління. Ця позиція дозволяє детально досліджувати діяльність суб'єкта господарювання.

Узагальнюючи результати дослідження підходів до визначення діагностики, можна зазначити, що часто поняття «діагностика» і «аналіз» ототожнюються. Вони дійсно схожі, взаємопов'язані, але мають місце деякі відмінності. Діагностика – це повна система, яка включає методологічні основи економічного аналізу, господарського обліку, різноманітні концепції, підходи та механізми встановлення слабких сторін підприємства, тоді як аналіз передбачає розгляд, вивчення будь-чого через розкладання, конкретизацію об'єкта на складові. Отже, аналіз – це більш вузьке поняття ніж діагностика. Аналіз, зокрема фінансовий, є тим основним методологічним прийомом, на якому базується система фінансової діагностики підприємства. А також концепція діагностики на даному етапі розвитку економічних наук ще не знайшла свого належного відображення у літературі та не звернула уваги на себе видатних науковців, які б визначили її зміст.

На основі аналізу існуючих трактувань сутності діагностики нами запропоновано авторське визначення поняття «фінансова діагностика», згідно з яким: фінансова діагностика – це процес, що складається з аналітичних, дослідницьких та пошукових дій, які спрямовані на виявлення проблем та можливостей господарюючого суб'єкта, задля уникнення кризових явищ та підвищення ефективності прийняття управлінських рішень на підприємстві.

За нестабільності економіки, впливу на неї різного рівня економічних криз першочерговим має бути не здійснення фінансового аналізу, що постійно матиме місце, а всебічна фінансова діагностика підприємств, що дозволяє отримати ґрунтовніші й об'єктивні результати, що є основою прийнят-

тя власниками, менеджерами, партнерами, інвесторами підприємств дієвих та ефективних рішень.

В умовах ринку фінансова діагностика є обов'язковою складовою управління підприємством будь-якої організаційної форми та форми власності. Вона передбачає проведення повномасштабного аналізу результатів господарської діяльності підприємства.

Проведенні фінансової діагностики передбачає вирішення таких основних завдань [19]:

1) визначення стану підприємства на момент дослідження, а саме фінансового і майнового стану підприємства, достатності капіталу для його поточної діяльності та довгострокових інвестицій, потреби в податкових джерелах фінансування, здатності до нарощування капіталу, раціональності використання позикових коштів, ефективності діяльності підприємства;

2) виявлення тенденцій і закономірностей у розвитку підприємства за досліджуваний період;

3) визначення «вузьких місць», що негативно впливають на фінансовий стан підприємства;

4) виявлення резервів, які підприємство може використувати для поліпшення фінансового стану.

В основі фінансового аналізу лежить аналіз і управління фінансовими ресурсами суб'єктів господарювання. Фінансова діагностика значно розширює коло проблем для вивчення і дозволяє вирішувати більш складні проблеми стратегічного характеру. В умовах ринкової економіки підприємство вступає в конкурентні відносини з іншими виробниками. Для уникнення банкрутства і забезпечення високої конкурентоспроможності свого підприємства необхідна фінансова діагностика. Фінансова діагностика є одним з інструментів дослідження ринку та забезпечення конкурентоспроможності підприємства, за допомогою якого відбувається раціональний розподіл матеріальних і фінансових ресурсів.

На нашу думку, фінансова діагностика будь-якого суб'єкта господарювання має здійснюватися за такими основними етапами (рис. 1).

Перший етап – проведення аналізу забезпечення підприємства капіталом та своєчасне виявлення відхилень фактичних показників від рекомендованих їх нормативних значень, що свідчать про фінансову стійкість підприємства. Основним завданням цього етапу є оцінка можливостей фінансування різних видів діяльності, а також спроможність розраховуватися за фінансовими зобов'язаннями.

Слід підкреслити, що обов'язковим є проведення аналізу фінансових показників в динаміці, порівнюючи фактичні показники із плановими за попередні роки.

Фінансовий аналіз діяльності підприємства може складатися з таких шести етапів: оцінка майнового стану підприємства та динаміка його зміни; аналіз фінансових результатів діяльності підприємства; аналіз ліквідності; аналіз ділової активності; аналіз платоспроможності (фінансової стійкості); аналіз рентабельності.

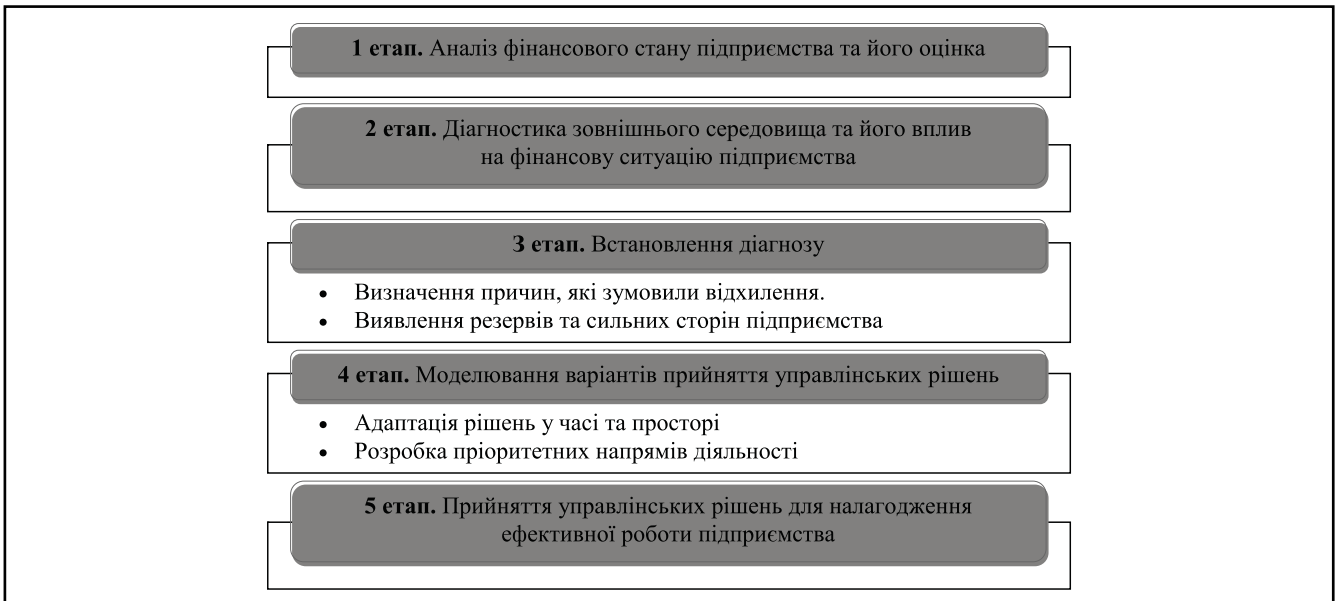

Рисунок 1. Етапи здійснення фінансової діагностики підприємства

Розраховані показники зіставляються з певними нормативами. Нормативи можуть бути державні, галузеві та внутрішні, розроблені підприємством і являють собою допустимі критичні значення, межі. У результаті зіставлення та порівняння розрахованих показників із певними нормативами встановлюються відхилення факту від плану та визначається рівень прийнятності виявлених відхилень.

Задля здійснення повного аналізу фінансового стану підприємства, необхідно застосувати факторний аналіз, який дозволяє поглибити результати, отримані у межах загального аналізу. Його спрямовано на кількісну оцінку впливу різноманітних чинників на зміну фінансових результатів діяльності підприємства. Для ефективного управління підприємством факторний аналіз є надзвичайно важливим, він дозволяє виявити чинники прямого і непрямого впливу на прибуток, оцінити ступінь їх впливу і визначити, що в діяльності підприємства і якою мірою, необхідно змінювати для покращення його фінансових результатів.

На другому етапі необхідно здійснити оцінку зовнішнього середовища. До факторів зовнішнього середовища можна віднести: ринок; конкуренти; попит на продукцію, послугу, товар; споживачі, їхні уподобання; мотиви закупівель; канали збуту продукції; постачальники; транспорт; банки; реклама тощо.

Оскільки зовнішні фактори перебувають поза зоною постійного контролю з боку керівництва підприємства, але їхній вплив на стратегічне й оперативне планування є суттєвим, варто приділяти їм належну увагу. Тому ми вважаємо за необхідне поряд з обліковою політикою суб'єкта господарювання запроваджувати внутрішнє положення підприємства про фінансову політику, в якому б в обов'язковому порядку зазначалося системно здійснювати: розробку оптимальної концепції управління фінансовими ресурсами організації, що забезпечує поєднання високої прибутковості і захисту від підприємницького ризику; визначення основних

напрямків використання фінансових ресурсів на поточний період (місяць, квартал) і на перспективу (рік і триваліший період). При цьому враховують перспективи розвитку виробничої і комерційної діяльності, стан макроекономічної кон'юнктури (оподаткування, облікова ставка банківського відсотка, тарифи внесків до державних позабюджетних фондів, норми амортизаційних відрахувань по основних засобах і нематеріальних активах та ін.); організувати практичні дії, направлені на досягнення поставленої мети (вибір способів фінансування підприємства, оцінка реальних інвестиційних проектів і т.п.).

Третій етап передбачає встановлення діагнозу, а саме – оцінку забезпечення діяльності підприємства капіталом, оцінка фінансової безпеки, встановлення «сильних» та «слабких» сторін, визначення причин, які зумовили недостатній рівень забезпеченості фінансовими ресурсами та викликали незадовільний стан в діяльності підприємства. А також виявлення резервів у разі надмірного забезпечення капіталом.

На четвертому етапі здійснюється розроблення планів, прогнозів та стратегії щодо діяльності суб'єкта господарювання. Результатом діагностики є отримання певної кількості основних інформативних параметрів, які точно й об'єктивно відображають роботу підприємства. За цими результатами формуються плани і прогнози, розробляється стратегія дій та заходів на макро– і мікрорівні, здійснюється розробка пріоритетних напрямів діяльності.

На останньому п'ятому етапі формується загальний висновок, на підставі якого приймаються управлінські рішення щодо подальшого сценарію дій існування підприємства.

Основою діагностики є загальноприйняті принципи [19], які уточнені нами і представленні рис. 2:

– своєчасність – проведення діагностики до виникнення кризової ситуації, появи перших ознак банкрутства, враховувати динамічність діяльності підприємства;

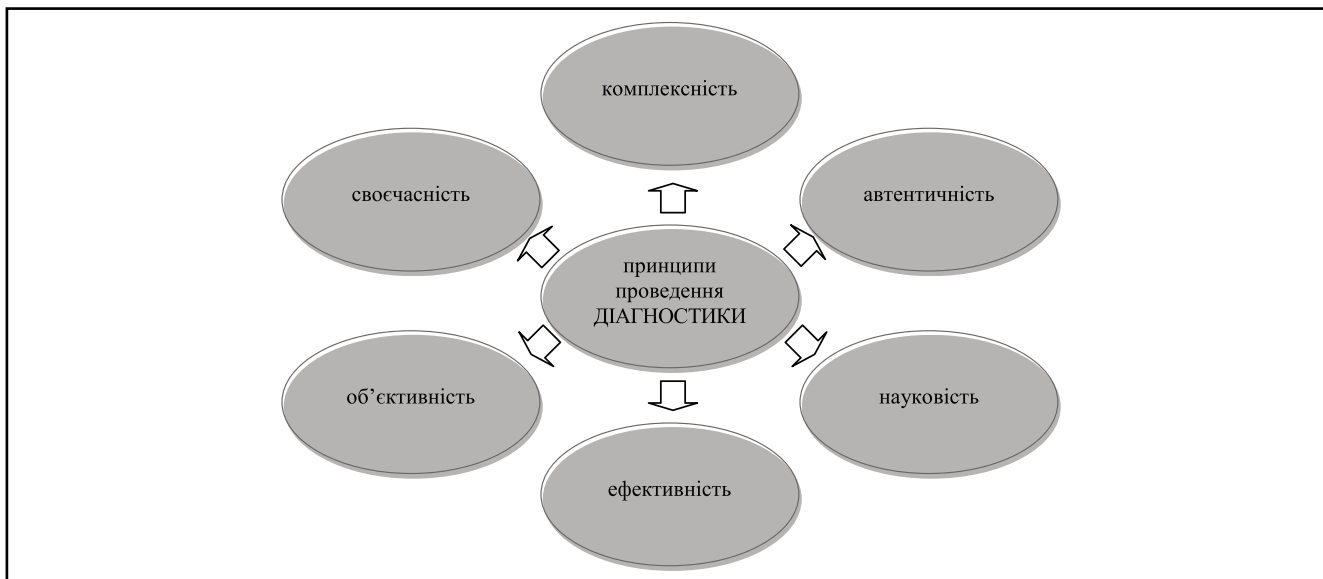

Рисунок 2. Принципи проведення діагностики

– комплексність – дослідження окремих явищ і процесів в комплексі з усіма іншими взаємопов'язаними явищами, чинниками, цілями;

– науковість – підґрунтя діагностики є науково-обґрунтовані принципи, поняття, категорії, закономірності, методології та методи дослідження;

– автентичність – діагностування базується на первинній, достовірній інформації;

– об'єктивність – здійснення діагностики за попередньо розробленою програмою дослідження, за чітко визначеними базовими параметрами з мінімальним впливом фактора суб'єктивізму; у процесі діагностики необхідно використовувати тільки реальні факти, методи та заходи, щоб знизити рівень неточних оцінок;

– ефективність – постійне порівняння позитивних і негативних наслідків проведення діагностики підприємства та витрати, пов'язаних з цим процесом.

Висновки

Концепція діагностики на сучасному етапі ще не склалася і потребує подальшого глибокого вивчення та розвитку. На основі проведеного дослідження сформовано власне визначення поняття «фінансова діагностика», як процес, що складається з аналітичних, дослідницьких та пошукових дій, які спрямовані на виявлення проблем та можливостей господарюючого суб'єкта, задля уникнення кризових явищ та підвищення ефективності прийняття управлінських рішень на підприємстві.

Фінансова діагностика дозволяє дати відповіді на такі запитання: щодо ступеня кредитоспроможності та здатності підприємства зберегти свою спроможність платити за боргами, щодо траєкторії розвитку фірми протягом усього періоду кредитування з урахуванням його фінансового стану, щодо наявності фінансового потенціалу для підтримання платоспроможності тощо.

Реалізація розробленого алгоритму фінансової діагностики сприятиме істотному підвищенню точності прогнозування на підприємствах. Фінансова діагностика має стати основою для проведення глибокого аналізу зовнішнього і внутрішнього середовища бізнесу, виділення основних факторів, що визначають фінансовий стан та його динамічні властивості; визначення, на основі аналітичного аналізу інформації, реального стану підприємства та причин ускладнень, при виявленні останніх; визначення тенденцій розвитку підприємства та оцінка його можливостей реалізації цілей.

Список використаних джерел

1. Стратегия и тактика антикризисного управления фирмой / Под общ. ред. проф., докт. экон. наук А.П. Градова, проф., д.э.н. В.И. Кузина. – Спб.: Спеціальна література, 1996. – 510 с.
2. Контроллинг как инструмент управления предприятием. Под ред. Н.Г. Данилочкиной. – М.: Издательское объединение «ЮНИТИ», 1999. – 278 с.
3. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятий. – Мн.: Новое знание, 2001. – 688 с.
4. Шеремет А.Д., Сайфулин Р.С. Методика финансового анализа. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 176 с.
5. Кони́на О.В. Финансовая диагностика: Учеб. пособие. – Волгоград: Деловой мир, 1998. – 265 с.
6. Фаріон І.Д. Діагностика і економічний аналіз у сфері послуг: курс лекцій / І.Д. Фаріон, Л.І. Савчук, С.М. Жукевич / За ред. д.е.н., проф. І.Д. Фаріона. – Тернопіль: Вид. «Екон. думка», 2005. – 260 с.
7. Раппопорт В. П. Диагностика управления: практический опыт и рекомендации / В.Ш. Раппопорт. – М.: Экономика, 1988. – 127 с.
8. Коротков Э.М. Концепция менеджмента / Э.М. Коротков. – М.: Дека, 1997. – 304 с.
9. Оцінка і діагностика фінансової стійкості підприємства: монографія / М.О. Кизим, В.А. Забродський, В.А. Зінченко, Ю.С. Копчак. – Х.: Видавничий дім «ІНЖЕК», 2003. – 144 с.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

10. Ковалев А.И. Анализ финансового состояния предприятия / А.И. Ковалев, В.П. Привалов. – М.: Центр экономики и маркетинга, 1997. – 192 с.
11. Бланк И.А. Управление прибылью / И.А. Бланк. – К.: «НИКА-Центр», 2000. – 544 с.
12. Зимин Н.Е. Анализ и диагностика финансового состояния предприятий: Учеб. пособие. – М.: Инфра-М, 2002. – 321 с.
13. Глазов М.М. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия: Учебник для студентов вузов / М.М. Глазов; Балт. ин-т управ. – СПб.: Андреевский издательский дом, 2006. – 448 с.
14. Давыдова Г.В., Беликов А.Ю. Методика количественной оценки риска банкротства предприятий // Управление риском, 1999. – №3. – С. 13–20.
15. Савчук В.П. Финансовая диагностика и мониторинг деятельности предприятия. Практические подходы и технологии. – К., 2004. – 173 с.
16. Коласс Б. Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы, концепции и методы / Б. Коласс; [пер. с франц.]. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1997. – 576 с.
17. Руденко Л.В. Прогностична оцінка і аналіз діяльності транснаціональної корпорації у векторі глобального стратегічного управління / Л.В. Руденко // Регіональні перспективи. – 2000. – №4 (11). – С. 87–91.
18. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия / Под ред. П.П. Табурчука, В.М. Тумина, М.С. Сапрыкина. – Ростов н/Д: «Дело», 2002. – 322 с.
19. Афанасьев М.В., Білоконенко Г.В. Економічна діагностика: Навчально-методичний посібник. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2007. – 296 с.